

Sarıca, Bedri, “Atasözlerinde Olumsuz Öğetiler Üzerine”
Dil Bilimleri Kültür ve Edebiyat, (Edt. M Sarıca, B. Sarıca),
Padam Yayınları, Ankara 2016, s.90-101)

ATASÖZLERİNDE OLUMSUZ ÖĞRETİLER ÜZERİNE

Doç. Dr. Bedri SARICA*

Necâtî gamzesinden iste kaçın

Bulunmaz eğri tutulmazsa doğru

Atasözleri toplumun genel değer yargılarının yansıması olarak anlaşılır. Bu yönüyle hikmetli, öğüt verici sözlerdir. Uzun hayat tecrübeleriyle sınanmış olduğundan halkın kabulüne uygun bu sözlerin ortaya koyduğu ideal insan, ülke, memleket ve ahlak halkın genel inanç ve düşüncesine paraleldir. Kimi yerde kutsal söz gibi karşılanan atasözleri törenin hâkim olduğu çağlarda uyulması tavsiye *-belki emir-* edilen kuralları da içerir.

Kaşgarlı Mahmûd, atasözlerinin bilge adamların sözleri olduğunu, bu sözleri tutarak sindirilmesi gerektiği üzerinde durur:

*Bilge eren sawların alğıl öğüt
Ezgü sawıg ezlese özge siner*

‘Bilge adamların sözlerini öğüt olarak al, iyi söz tesir ederse öze siner.’ (Atalay, 1985c, s. 155) Yine büyüklerine hürmet etse saadet bulur: ‘Uluğnı uluğlasa kut bolur.’ ‘Birisi yaşlılara saygı gösterirse kut bulur.’ Yaşlılar çok önceden geçtikleri yolları bize tarif ederler. 16. yy. Oğuzname metninde geçen ‘Atalar sözü Gur’an’a girmez amma yanınca yalınlayın yalışur.’ (Alizade, 1992, s. 42) ifadesi atasözlerinin kıymetini dinî kaynaklara yaklaştırır. Bir Çağatayca kaynakta atasözü hazine kıymetindedir: ‘Er gaznası eski söz, er şırağı eki köz.’ (Çobanoğlu, 2004, s. 104) Atasözleri terbiye ve eğitim aracı olarak görülür. Atasözü ata-baba mirasıdır. Evladın bu sözleri tutması arzu edilir. Yoksa ‘Atalar sözünü tutmayanı yabana atarlar.’ (Şinasî

---

* Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü öğretim üyesi.
bsarica@pau.edu.tr

& Ebuzziya, 1302, s. 1) denilir. Gagavuzların 'Atalar sözü mahkeme olmaz.' (Çobanoğlu, s. 105) deyişindeki gibi bu sözler, sorgulanmaz. Hükmü zaten tecrübe edilmiştir.

Şinasî 'Durûb-ı emsâl, hikmet-i avâmdır.' der. (Şinasî & Ebuzziya, 1302, s. 3) XIII. yüzyıl şairi Levnî atasözlerini gönül rahatlığıyla kabullenmemizi öğütler:

'Tut atalar sözü kalbi selim ol

Gönülden gönüle yol var demişler' (Köprülü, 1940, s. 358) Stendhal'ın roman için 'Roman sokağa tutulan aynadır.' biçiminde yaptığı benzetmeyi, Cevrî, atasözlerine uygular:

'Bu mesel gözgü gibi yüz gösterür

Birdur illa ma'nîyi yüz gösterür' (Eyüpoğlu, 1973, s. VII) Samed Alizade 'Atalar sözü halgın tarihe, tarihin de halga verdiyi ibret dersinin hamı terefinden gebul ve tesdik edilen ele neticesidir ki, düzlüğüne ve degigliyine şüphe yohdur.' (Alizade, 1992, s. 27) der.

Atasözlerinin ahlakı, toplum kurallarını düzenleyici yanı inkâr edilemez. Bununla birlikte genel anlayışın dışına çıkan fırsatçılığı, gününü gün ediciliği ve başka insanî zayıflıkları yansıtan sözler de atasözü gibi kullanılmaktadır. Tahsin Ömer bu türden sözleri, *fenâ darb-ı mesellerimiz* olarak niteler.

El için yanma nara, yak çubuğunu safanı ara.

Cihan tutuşsa içinde eski bir hasırım yok.

Can benim canım çıksın elin canı

Altında kalanın canı çıksın.

Ben öldükten sonra taş taş üstünde kalmasın.

Beni sokmayan yılan kırk yıl yaşasın.

Ona göre bu sözler, *ahlaksızlıktır*. Atalarımızın bu tür sözlerle ilgili olarak 'Herhalde devletimizin bidayet-i teşkilini müteakip iki üç asır zarfında yaşamış eski Osmanlılar bu gibi sözleri ne söylerler ve ne bilirler ve ne de bilseler mucibince amel ederler idi.' diye değerlendirir. (Ömer, 1340, s. 3,4) 'Mucibince ' ifadesini toplumsal aksaklığı veya bozuk temayülleri eleştirmek veya olumsuz mevcudu tespit etmek olarak düşünmek mümkündür. 'Devlet malı deniz, yemeyen domuz.' (Aksoy, s. 240) sözü devlet malını yemeyi mubah göstermek için değil, mübah görenleri eleştirmek için söylenmiş olması düşünülebilir. 'Mirî malı balık kılçıdır, yutulmaz.' (Yurtbaşı, 2012, s. 451) sözü de bunu destekler mahiyettedir.

Eski kaynaklarda yer alan hikmetli atasözleriyle yan yana duran olumsuz, hatta muzır ve müstehcene kaçan sözleri Samed Alizade,

Oğuzname'deki misallere bakarak 'Oğuzname'de vulgar seciyyeli vâhidlerde müeyyen yer tutur. Menfi ekspessiya daşıyan bele pornografik nûmuneler mahiyetçe halgın heyat ve meişetindeki negatfliye garşı çevrilmiş, sanki şeri şer öldürer prensibi ile yaranmıştır. Elin Gül ağzı'ndan çıkan kelimeler ne geder arsız ve bi-edeb görünse de mehz her cür e'tinasızlığa, lâgeydliye, arsızlığa garşı tebiî tengid özünü tengiddir, hem öz gebâhatini e'tiraf etmektedir, hem de tekzibdir, islah ve terbiye yoluna çağırıştır.' (Alizade, s. 29) şeklinde yorumlar, toplumun kendi kusurlarını bir tür tedavi şekli olarak bu sözleri icat ettiğini düşünmek ister.

Tahsin Ömer 'fena atasözlerimiz' tabirini kullanır. Zamanla toplumda meydan gelen yozlaşmada, iktisadî, idarî, siyasî felaketlerde olumsuz atasözlerini etkili görür: Düzgün bir toplum bu sözlerle amel edecek olsa en çıkmaz yollara koşar adım gider: *Efrâd-ı millet arasında pek ziyâde makbûl ve müsta'mel öyle darb-ı meseller vardır ki bunlar cihânın herhangi köşesinde düstûr-ı ahlâkî olarak kabul edilmiş olsa o memleket ahâlîsini girîve-i inhitâta (gerileme ve çöküşün çıkmazı) ser' hatvelerle (adım) sevk ve îsâl eder (ulaştırır).* (Tahsin Ömer, s. 1)

Ahlak kuralları, toplumun düzeni için zarurîdir. İnsan çoğu zaman bu kurallara uyar veya uyduğunu göstermek ister. Ama toplumsal ahlaki bireysel ahlakla karıştırmamak gerekir. Ayrıca sözün söylendiği an, bağlam ve muhatap; atasözlerinin yerine göre kıymetlendirilmesini gerektirebilir. Bir Osmanlı atasözü mecmuasında yan yana kaydedilmiş 'Öfke ile kalkan ziyan ile oturur.' ve 'Öfke baldan tatlıdır.' (Hıfzî, 1275, s. 3) sözleri buna dayanak olabilir. Birincisi öfkenin insanın başına açacağı zararları vurgularken ikincisi hoşumuza gitmeyen durumlarda ne kadar kolay öfkelenebileceğimizi belirtmek istemiştir.

Kimi atasözlerini farklı biçimlerde okumak ve yorumlamak mümkündür: 'Ağaç yaş iken eğilir.' (Şinasî & Ebuzziya, 1302, s. 24) sözünün eğitimin erken yaşlarda başlamasını öğütler. İnsan aklı bu yaşlarda öğrenmeye daha yatkındır ve çok zaman harcamadan öğrenme gerçekleşebilir. İleri yaştakilerin yeni şeyler öğrenmesine mani olmasa da tavsiye, erken yaşları işaret eder. Bu sözden yaşı geçkin olanların alınması ve öğrenme sürecinden vazgeçmesi mümkün müdür? Elbette kolaycılığı ve bahaneyi esas alan bireyler için bu söz, öğrenmeden alkoyma sebebi olabilir. Ama sözün söylenme amacı, bu değildir. Her sözün tevili ve uç yorumu söyleyenin maksadını beyan edecektir. Yine 'Kanaat tükenmez hazinedir.' (Hıfzî, 1275, s. 23) sözünün olumlu kabulüne karşılık miskinliği, ve tembelliği körükleyebileceğini düşünenler çıkabilir.

Bir takım atasözleri günümüz kaynaklarında olumsuzlukları kısmen ayıklanarak verilmiştir. Millî Kütüphane Müdürlüğünce 1971 yılında yayınlamış *Türk Atasözleri* adlı eserde 'kadını hor ve hakir gören' çok ağır sözlerin alınmadığı beyan edilse de '*At ile avrata inan olmaz*', '*Avradın kazdığı kuyudan su çıkmaz*.' gibi sözlerin eserde mevcut olduğunu Aksoy eleştirir. Herhalde eseri hazırlayanların kastettiği sözler bunlardan daha ağır olmalıdır. (Aksoy, s. 86, 97) Kimi atasözü kitaplarında ayıklanan sözcüklerin boş veya bir sıra nokta ile geçiştirildiği de malumdur.

Eskilerin '*Kem âlât ile kemâlât olmaz*.' dediği gibi atasözlerinde kullanılan malzeme, kelime kadrosu ve benzetmelerin toplumun bir bölümünü veya kişiyi rencide edebileceği de görülmektedir. '*Kır atın yanında duran ya huyundan ya suyundan*.' sözü kişi kiminle arkadaşlık ederse ondan etkilenir, huy kapar olarak yorumlanabilir. Aynı manada '*Körle yatan şaşkı kalkar*.' '*Üzüm üzümüne baka baka kararır*.' '*Kişi refiğinden azar*.' '*İtle yatan, bitle kalkar*.' '*Topalla gezen aksamak öğrenir*.' '*Karga ile gezen boka batar*.' '*İsin yanına varan is, misin yanına varan mis kokar*.' (Aksoy, s. 328, 359, 449) gibi atasözleri de yerine göre kullanılabilir. Burada sözü söyleyen, muhatap ve ortam, hangi sözün tercih edileceğini tayin edecektir. Kişinin tercihini dil düzeyi, kültürü ve başka psikolojik sebepler de etkileyebilir.

Tahsin Ömer'in Olumsuz atasözleri üzerine tespitleri

Tahsin Ömer, *Darb-ı Mesellerimiz Hakkında Tedkikat* adlı eserinde *fena* olarak gösterdiği atasözlerini 15 maddede ele alır:

1. Menfûr (nefret edilen) ve hûdgâmîliğe (bencillik) ait olup memleketimizi ma'nen ve maddeten pek ziyâde mütezarrır ve perîşân etmiş olan sözlerimiz: '*El için yanma nâra, yak çubuğunu safânı ara*.' '*Cihan tutuşsa içinde eski bir hasırım yok*.' '*Can benim canım çıksın elin canı*.' '*Altında kalanın canı çıksın*.' gibi. (Tahsin Ömer, s. 3)

2. Yekdîğërimize (başkası) karşı emniyetsizlik ve hürmetsizliğe sevk eden sözlerimiz: '*İnanma dostuna, saman kor postuna*.' '*El eliyle yılan tut*.' '*Kime iyilik ettinse ondan sakın*.' '*Düşenin dostu olmaz, hele bir düş de gör*.' gibi. (Tahsin Ömer, s. 4)

3. Yüzsüzlük ve hayâsızlık ve türlü türlü ahlaksızlık irtikabına sevk eden sözler: '*Az ver, çok yalvar*.' '*Nerede aş, oraya yanaş, nerede aç, oradan kaç*.' '*Ağlamayan çocuğa meme vermezler*.' '*Kapıdan kovulursan bacadan girmeğe çalış*.' '*Yiğidin silahı inkârdır*.' '*Sizde yiyip içelim, bizde gülüp geçelim*.' gibi. (Tahsin Ömer, s. 4, 5)

4. Memleketimizde erbab-ı fuhşa âdetâ bâis-i teşvik olan söz: *'Kırk yıl günâhkâr, bir gün tövbekâr.'* (Tahsin Ömer, s. 6)

5. Paraya ve para kuvvetine hürmet ve i'timâdı irâ'e eden zemâ'im-i ahlakiyeye (ahlakî kusur ve ayıplara) yardım eden sözler: *'Altın eli bıçak kezmez.'*, *'Altın anahtar kale kapılarını açar.'*, *'Verince kırkı, gider korku.'*, *'Çık çık eden nalçadır, iş bitiren akçadır.'*, *'Para isteme benden, buz gibi soğurum senden.'* gibi (Tahsin Ömer, s. 6, 7)

7. İnsanlara karşı zulüm ve tahakkümü âdetâ meşrû gösteren meş'ûm (uğursuz) sözler: *'Er ol da baş yar.'*, *'Ağalık vermekle, yiğitlik vurmakla.'*, *'Büyükler zulm eder, yalan söylemez.'* (Tahsin Ömer, s. 7)

8. Hayat hakkında bâ-husûs müreffehen yaşamak husûsunda kayıtsızlığı emr eden sözler: *'Bugün buldum, bugün yerim yarına Allah kerîm.'*, *'Sabahki yiyeceğini bugünden düşünme.'*, *'Rızkın seni arar bulur, müsterih ol.'*, *'Bir mü'min-i kâmil üç şeyden hâlî değildir: İletten, zilletten, killetten.'* (Tahsin Ömer, s. 8)

9. Bizi İngilizler ve sâir akvâm-ı garbiyye gibi berây-ı ticâret (ticaret için) uzak memleketlere gitmekten alıkoyan Fârisîden me'hûz (çıkan) darb-ı meselimiz: *'بدريا منافع بي شمار است، اكر هاهي سلامت دركنار است'* *'Deniz ne kadar yararlı olsa da sen emniyette olmak istersen, kenarda otur.'* (Tahsin Ömer, s. 8)

10. Evlâd u ıyâl u akrabâ ta'allukât hakkındaki mu'âmele ve efkârımızı gösteren sözler: *'İtte vefâ olur, avratta olmaz.'*, *'Gelin çiçek, her dediği gerçek, kâ'inana yılan, her dediği yalan.'*, *'Akrep etmez akrabanın akrabaya ettiği.'*, *'Kadının saçı uzun, aklı kısa.'*, *'Dünyaya dayanma, kariya güvenme.'*, *'Kırk yılda bir kadının sözü dinlenmelidir.'*, *'Oğlan doğuran öğünsün, kız doğuran döğünsün.'*, *'On beşinde kız, ya erde gerek ya yerde.'*, *'At ile avrata inanmaz.'* gibi. (Tahsin Ömer, s. 8, 9)

11. Kadın tatlıkını (boşama) ve ehemmiyetsiz bir şey mesabesinde gösteren sözler: *'Amasya'nın bardağı, bir olmazsa bir daha.'*, *'Almak farz, boşamak sünnet.'* vb. (Tahsin Ömer, s. 9)

12. İrtikâp ve irtişâyâ (rüşvet ve yolsuzluk) meyl ettirmiş olan sözler: *'Verince kırkı, gider korku.'*, *'Devlete yaranmış yoktur.'*, *'Çoban köpeği gibi ne yer, ne yedirir.'* gibi. (Tahsin Ömer, s. 9)

13. Miskînâne ve sefilâne yaşamağa alıştırmış olan sözlerimiz: *'Kişi yorganına göre ayağını uzatmalıdır.'*, *'Kısmetin seni arar, bulur.'* *'İşten artmaz, diştten artar.'*, *'Kendinden ileri olanlara bakma, kendinden aşağılara bak.'* vb. (Tahsin Ömer, s. 10)

14. Akıl ve iz'ân hakkındaki sözlerimiz: 'Akıl Frengistan'da, saltanat Âl-i Osman'dadır.', 'Akıl ile fetvâ verilmez.', 'Din akî değıldir, naklîdir.' (Tahsin Ömer, s. 10)

15. Merdâne ve affâne yaşamak isteyenleri bu gibi fikirlerinden caydıracak sözlerimiz: 'Destiyi kıran da suyu getiren de bir.', 'Doğruyu söyleyeni dokuz köyden kovarlar.', 'Dünyada yaşamak için üç şey lazımdır: İdâre, dûbâre, müdârâ (dalkavukluk)', 'Yağmur yağarken küpünü doldurmağı bak.' (Tahsin Ömer, s. 11)

Atasözleri ve olumsuz örnekler:

Toplumbilimi araştırmalarında atasözleri ve deyimler o toplumun değer yargılarını, insana, tabiata ve dünyaya bakışını, inancını, zekâsını, zarafet ve kabalığını, güçlü ve zayıf yönlerini ele verir. Bu yönden bakıldığında daha çok kadına yönelik olumsuzluklar araştırma konusu olmuştur. Kadını anne olarak yücelten sözler yanında değerini küçümseyen sözler az değıldir:

- *Kadında vefa, borçluda sefa aranmaz.* (Yurtbaşı, s. 74)
- *Xan işi bolsa katun işi kalur. 'Hanın işi olsa hatunun işi geri kalır.'* (Atalay, 1985a, s. 410)
- *Bal arıdan, kavga karıdan çıkar.* (Yurtbaşı, s. 313)
- *Ateşle oynama elini yakar, avratla oynama evini yakar.* (Yurtbaşı, s. 313)
- *Avradın öğüdü avrada geçer.* (Yurtbaşı, s. 313)
- *Avrat gibi düşman olmaz, güler bildirmez, köpek gibi dost olmaz, ulur bildirmez.* (Yurtbaşı, s. 313)
- *Avrat kıtlık bilmez, çoban yokluk bilmez.* (Yurtbaşı, s. 313)
- *Avrat vardır arpadan aşı eder, avrat vardır bulguru leş eder.* (Yurtbaşı, s. 313)
- *Çirkin karı evin toplar, güzel karı düğün sokak gezer.* (Yurtbaşı, s. 313)
- *Elinin hamuruyla erkek işine karıştır.* (Yurtbaşı, s. 314)
- *Er kocarsa koç olur, karı kocarsa hiç olur.* (Yurtbaşı, s. 314)
- *Erkeğin nefsi birdir, kadınıninki dokuz.* (Yurtbaşı, s. 314)

- *Kadın erkeğin şeytanıdır.* (Yurtbaşı, s. 314)
- *Kadına, çocuğa, sarhoşa sırrını açma.* (Yurtbaşı, s. 314)
- *Kadın şeytana pabucunu ters giydirir.* (Yurtbaşı, s. 315)
- *Kadının kazdığı kuyudan su çıkmaz.* (Yurtbaşı, s. 315)
- *Karı ile çıkma yola, başına gelir türlü bela.* (Yurtbaşı, s. 315)
- *Kırk yılda bir karı sözü dinlenmelidir.* (Yurtbaşı, s. 315)
- *Karının saçı uzun, aklı kısadır.* (Şinasî & Ebuuziyya, s. 349)
- *Kadın kocasını çarığı, anasının sarığıdır.* (Aksoy, 1988, s.

340)

Ağırlıklı olarak atasözlerinde bir toplumsal kümenin yerildiği, beğenilmediği veya alay edildiği örneklerle de rastlanır. Her toplum kendi *öteki*'ni üretir. İnsanoğlu çoğu zaman kendisini tanımlarken kendinden veya kendi cemiyetinden farklı olanı ayırt etmek ister. Bazı kavim ve millet adlarının bu adları taşıyanlarca farklı adlandırılması *ben* ve *öteki* ayrımından kaynaklanır. Arapların *Acem*, Türklerin *Tat*, Romalıların *Barbar* olarak niteledikleri toplulukların kendilerini niteledikleri isimler farklıdır. Karadeniz, Karatepeli, Bektaşî fıkralarında olduğu gibi rakip görülen halk, memleket veya millet kimi zaman alaycı bir üslupla verilir. Bazen bu eleştirel bakış, kendi insanına da döner. Amerika Birleşik Devletlerinde zenci, Yahudi, Fransa'da Arap, Çin'de Uygur Türkleri ve hemen hemen her memlekette yaşayan Çingenerler bundan nasibini alır. Benzetmeler, kötü veya zayıf özellikler, genellikle *öteki* üzerinden anlatılır. Zamanla bu tip sözler, anlatımlar toplumsal krizlere de neden olur. Ders kitaplarından, mevcut kaynaklardan olumsuz bildirimli ifadelerin ayıklanması istenir. Ülkemizde yaşayan Yahudi vatandaşlarımızdan derlenen aşağıdaki atasözlerinde hem kendi ve hem de başka uluslara karşı çeşitli nitelermeler yapılmıştır:

- *Alım satımda Türk'e istediğinin üçte ikisini, Rum'a yarısını, Yahudi'ye üçte birini ver.*
- *Ekmeği böl bir Yahudi bulursun.*
- *Türk şarkı söyleyerek, Rum ağlayarak, Yahudi beddua ederek dilenir.*
- *Yahudi sıtmasını bile vermez.*
- *Yahudi zarar edince aklı başına gelir.*

- *Yahudi zenginleştigi zaman karısını çirkin, evini küçük görür.*
- *Yahudi'den uman ömür boyu bekler.*
- *Yahudi'in yanında çalışmak, bu dünyada cehennemi yaşamaktır.*
- *Yahudi'nin elinden ne ekmek ne su.*
- *Yahudi'yi aramadığın yerde bulursun. (Metin, 2005, s. 175,176)*

Bizim atasözlerimizde de sonradan aileye katılan güvey gerçek evladın yerini almaz. Dede Korkut hikâyelerinin hemen başlarında *'Kül depecük olmaz, güyegü oğul olmaz.'* Üvey evlat gerçeğin yerini asla alamaz: *'Yad oğulu saklamağıla oğul olmaz, büyüyende salur gider.'* (Ergin, 1989, s. 73, 74) sözleri asıl (ben) ve *yad oğul/güvey* (öteki) ayrımını gösterir.

Türkler, Farsça konuşanlara *Tat* adını verirdi. Divânü Lugâti't-Türk'te *'Kılıç tatıksa iş yunçır, er Tatıksa er yunçır.'* 'Kılıç paslanırsa iş kötüleşir, adam Farslılaşırsa kanı bozulur.' (Atalay, 1985b, s. 281) Farslılaşma irkî bir tehdit olarak görülür.

'Çingene ciğer pişirir, yemedən karnını şişirir.' sözünde cimrilik *'Çingene çadırında musandıra ne arar.'*da yoksulluk, *'Çingeneye beylik vermişler, önce babasını asmış.'*da asil olmama özellikleri, Çingene sözcüğü etrafında şekillenir. (Aksoy, s. 219)

Tekezâde'de *Arap ve Acem'i* olumsuz bir tahlille aktarılmıştır : *'Arap doyuncaya kadar, Acem çatlayıncaya kadar yer.'* (Tekezade M Said, 1311, s. 214) Oğuzname'de ise bu söze benzer *'Ereb toyunca yeyir, Türk ölünce yeyir.'* yakıştırması vardır. (Alizade, s. 57)

Şinasi ve Ebuzziya'nın atasözü mecmuasında yer alan *'Osmanlıyı at yıkar, Türkü inat.'* (Şinasî & Ebuzziya, s. 332) sözü sosyolojik tahlile muhtaçtır. Burada *Osmanlı* ben, *Türk* öteki olmuş gibidir. Oğuzname'de geçen *'Kölenin sûfisinden, Türkün avamından gormag gerek.'* sözüne yakın bir kullanım vardır. (Alizade, s. 77) Şehirli-göçebe rekabetinin sonucunda şehirlilerin ürettiği bu sözler, Osmanlı devlet teşkilatının gayr-ı Türk unsurlarla dolmasıyla daha da artacaktır.

Yörelere birbirlerini çekemediği, birbirleri hakkında türlü söz ve anlatılar ortaya koydukları bilinir. *'Edirne'nin dili, Bursa'nın yalanı.'* (Yurtbaşı, s. 36) gibi örnekler çoğaltılabilir.

Atasözlerinin olumsuz davranışa temel olarak meydana getirilmesinde, halkın bazen kolaycı ve yararçı tutumları etkili olur:

Korkaklığı destekleyen '*Kaçanın anası ağlamamış.*' (Şinasî & Ebuzziya, s. 343), fırsatçılığı marifet sayan '*Bal tutan parmağını yalar.*' (Şinasî & Ebuzziya, s. 125), başkasının namusuna bakmayı mubah gören '*Göze yasağ olmaz.*' (Hıfzî, s. 25), çevresindeki olumsuzluklara aldırış etmemeyi öğütleyen '*Her koyun, kendi bacağından asılır.*' (Şinasî & Ebuzziya, s. 466), hayat, çevre, toplum karşısında kişiliksizliğe çanak tutan '*Zaman sana uymazsa sen zamana uy.*' (Tahsin Ömer, s. 5), bir yere gelebilmek için el etek öpmeyi uygun gören '*El öpülmekle ağız aşınmaz.*' veya '*Köprüden geçinceye kadar ayıya dayı derler.*' (Tahsin Ömer, s. 5), yalancılığı salık veren '*Yalan söylemeli ama kubbesiz bırakmamalı.*' (Tahsin Ömer, s. 5) gibi daha birçok atasözü burada sıralanabilir. Ancak bu sözlerin olumlu örneklerinin de kaynaklarda mevcut olduğu düşünülürse her sözün bağlam ve ortamına göre sarf edilebileceği unutulmamalıdır.

Eleştirilen bir diğer konu da müstehcenliğe kaçan ve atasözü gibi kullanılan ibarelerdir. Bu sözlerin bir bölümü indî sayılabilir. Anlık yakıştırma, hakaret, cinsiyet bildiren sözcükleri alenî ifade eden ve argo içinde değerlendirilebilecek sözlerdir. Bunların ayıp sayılması yerine ve ortamına göre değerlendirilebilir. Her söz her yerde söylenmez. Erkeklerin kendi arasında, kadınların hemcinsleriyle konuşmalarında bu 'ayıp'ın gözetilmediği olur.

Sonuç

Geleneksel kaynaklar atasözlerine bir terbiye aracı olarak kıymet vermişlerdir. Ancak türlü şekillerde yorumlanabilecek atasözlerinin varlığı bütün atasözlerinin terbiye amacıyla icat edilmediğini, bir kısmının eleştiri, bir kısmının mevcut olumsuzlukları tespit, bir kısmının da gerçekten kötü bir ahlakın yansıması olduğunu göstermektedir.

Atasözlerinin yoruma açık ve farklı değerlendirilebilecek olması, bu sözlerin tabiatı ve yapısıyla ilgilidir. Çünkü özlü bu kısa sözler, istisnaları göz önünde tutulmadan ortaya konmuş anlatımlardır. Kesin bir yargı bildirdiklerinden aksini düşündürmeye fırsat vermezler. Az sözle çok şeyi anlatmak, kimi zaman bir muamma çözmek gibi sözün ifade araçlarına ve kullandığı benzetmelere takılıp kalmamıza neden olur.

Eğitim açısından bakıldığında atasözlerinin iyi tetkik edilmesi, olumsuz örneklerin bir bölümünün belki tevil yoluyla olumlu davranışa sevk edilmesi yararlı olacaktır. Toplumsal yozlaşmaya dayanak teşkil edecek ve haklı çıkaracak sözleri bazen özeleştirici olarak görmek, psikolojik bir rahatlama olarak değerlendirmek de mümkündür. Kaldı ki kültüre ait her

sözün folklorik bir değeri vardır. Kişinin toplum içinde her an farklı rollere girdiği bilindiğine göre farklı ortamlarda üretilecek söz ve benzetmeler; bazen ciddî, bazen şaka yollu, bazen eksikliği ve kötülüğü kabulleniş, hatta kimi zaman da koyu bir müstehcenlik içerebilir. Böyle sözleri üretenleri, eğitim ve terbiye açısından yadırgasak da ortaya çıkan ürünleri kültürel motif olarak değerlendirmek gerekir.

KAYNAKLAR

- Akdoğan, Y. (tarih yok). *Ahmedî Divanı*. Eylül 2, 2014 tarihinde T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10591,ahmedidivaniyasar akdoganpdf.pdf?0> adresinden alındı
- Aksan, D. (1998). *Anlambilim*. Ankara: Engin Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1988). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul : İnkılap Yayınları.
- Alizade, S. (1992). *Oğuzname (Emsal-i Mehmedali) XVI Yüzyılda Yazılmış Atasözleri Kitabı*. (A. H. Bayat, Dü.) İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Arat, R. R. (1947). *Kutadgu Bilig I. Metin*. İstanbul.
- Atalay, B. (1985). *Divanü Lugatî't- Türk Tercümesi (Cilt I)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1985a). *Divanü Lugatî't- Türk Tercümesi I (Cilt I)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1985b). *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi II (Cilt II)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1985c). *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi III (Cilt III)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgegil, K. (1980). *Edebiyat Bilgi ve Teorileri- I Belâgat*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2004). *Türk Dünyası Otak Aasözleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Dilçin, C. (1983). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Ergin, M. (1989). *Dede Korkut Kitabı I (Giriş-Metin-Faksimile)* (II. Baskı b.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eyüpoğlu, E. K. (1973). *On Üçüncü Yüzyıldan Günümüze Kadar Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimler*. İstanbul.
- Gaultney, M. (2005). *The Parallel Structure of Proverbs*. Harrisburg: The Department of Biblical Studies in Candidacy for the Degree of Master's of Theology .
- Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Henderson, G. W. (1910). *English Grammar by Parallelism and Comparison*. Columbus, Ohio: H. H. Henderson Publisher.
- Hıfzî. (1275). *Durûb-ı Emsâl*. İstanbul: Basmacı Aşır Efendi Matbaası.
- Karademir, M. (2006). Atasözlerinde Manzum Yapı Meselesi. *Osmanlı Araştırmaları*(XXVII), 109-132.
- Karademir, M. (2006). Atasözlerinde Manzum Yapı Meselesi. *Osmanlı Araştırmaları*(XXVII), 109-132.
- Karamanoğlu, O. K. (2006). *Ansiklopedik İzm'ler Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınları.
- Köprülü, F. (1940). *XIII. Asır Şaz Şairleri*. İstanbul.
- Krikmann, A. (1998). On the Relationships of the Rhetorical, Modal, Logical, and Syntactic Planes in Estonian Proverbs. *Folklore. Electronic Journal of Folklore*, 6, 99-127.
- Metin, Ş. (2005). *Yahudi Atasözleri*. İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Montgomery, M. (Dü.). (2001). *Ways of Reading: Advanced Reading Skills for Students of English Literature*. New York: Rourtletge.
- Montgomery, M. (Dü.). (2001). *Ways of Reading: Advanced Reading Skills for Students of English Literature*. New York: Rourtletge.
- Nabi. (Tarihsiz). *Nabi Divanı*. İstanbul.
- Nabi. (Tarihsiz). *Nabi Dvanı*. İstanbul.
- Ömer, T. (1340). *Darb-ı Mesellerimiz Hakkında Tahlilî Tedkikat*. Evkaf Matbaası.
- Parlatır, İ. (2012). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Reitman, J. (2000). *American Proverbs*. New York: Hippocrene Books Inc. Yayınları.

- Short, M. (1996). *Exploring the Language of Poems, Plays and Prose*. New York: Longman Limited.
- Şinasî, & Ebuzziya. (1302). *Durub-ı Emsal-i Osmaniye*. İstanbul: Matbaa-yı Ebuzziya.
- Tahsin Ömer. (1337-1340 "1921"). *Darb-ı Mesellerimiz Hakkında Tahlifî Tedkikat*. İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Tanpınar, A. H. (2002). *Beş Şehir*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- TDK. (1988). *Türkçe Sözlük* (Cilt I). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekezade M Said. (1311). *Durâb-ı Emsâl-i Türkiyye*. İstanbul: Asır Kütüphanesi Sahibi Kirkor.
- Yurtbaşı, M. (2012). *Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Ex-cel-ence yayınları.

